

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XII

BELGRADE 1981

<http://www.balkaninstitut.com>

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ

Балканолошки институт САНУ
Београд

РУСКИ ПУТЕШЕСТВЕНИЦИ У СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

(Прилог проучавању српско-руских културних односа)

У општем ланцу српско-руских односа одређену и веома значајну улогу одиграле су културне везе. Ово тим пре, што су те везе биле присутне и онда када, из објективних разлога, други односи и контакти нису били могући. Неоспорно је да је у том погледу одређену улогу одиграла и традиција, а познато је да су српско-руски односи у области културе својим коренима, бар колико је до сада познато, досезали дубоко у прошлост, да су били присутни још у XI и XII веку.

Овом приликом нећемо говорити о целини тих односа. То нам ни обим ни карактер овог чланка не дозвољавају. Задржаћемо се као што се из наслова види, само на једном аспекту тих односа и у једном временски строго ограниченом периоду. Наша пажња биће усредсређена на путовања руских научника по Србији у првој половини прошлог века, као на важан елемент узајамног упознавања и културног прожимања два блиска народа. Постоји више разлога за овакав приступ овој проблематици. Међу њима један је од битнијих свакако онај који указује на чињеницу да је у оквирима српско-руских односа најмање пажње посвећено проблематици обухваћеној овим чланком.¹

¹ Проблему српско-руских културних односа, поред осталог, посвећени су такви радови: М. Н. Тихомиров, *Историјске везе руског народа с јужним славјанима с древнијих времена до половине 17 века*, Славјанскиј сборник за 1947.; С. К. Богоявленскиј, *Вези међу руским и сербим в. 17—18 в.в.*, Славјанскиј сборник за 1947.; М. Н. Тихомиров, *Историјске везе руског народа с јужним славјанима в 14—16 веку*, Историческиј журнал, № 12, 1941.; Н. И. Казаков, *Из историје руско-сербских одношениј в начале XIX века*, Доклады и сообщения института АН СССР, вып. 3, 1954.; *Перейиска А. Х. Восйокова*, С. Петербург 1873.; В. А. Францевъ, *Югославянское љутешествие Н. И. Надеждина въ 1840—1841 гг.* (*Извѣстїи оури славянској филолоџи.*) —

Али, пре него што се пређе на излагање у вези с поменутом темом, потребно је упозорити да неће бити речи о свим оним руским, пре свега службеним лицима, која су, боравећи краће или дуже у Србији, оставили, више или мање успеле, белешке о приликама и људима у њој, о њеним географским, економским, војним и неким другим особеностима и могућностима. Познато је да су Србију у првој половини XIX века походили и о томе оставили писмене трагове и такви људи, као што су мајор Грамберг, пуковник Дибиц, капетан Беј-Новокрешченцев, маркиз Паулучи, потпуковник Пољев и још неки други руски официри. Наша научна јавност, па и шири кругови читалачке публике, највише знају о мајору Грамбергу и његовим белешкама о Србији. Међутим, у дугој плејади руских војних лица која су посећивала Србију, ипак је најзначајнији био потпуковник Пољев, мада се о његовом раду и о његовом писању о Србији у нашој историографији мало зна. Није нам намера да пишемо више о овом руском официру, али бисмо овом приликом морали да кажемо о њему макар само неколико речи.

За своје време човек прилично напредних схватања, Пољев је у Србији боравио јуна-јула месеца 1812. године, дакле у јеку припрема Русије за борбу са Наполеоном. Том приликом у Тополи је водио разговоре са Карађорђеом, митрополитом Леонтијем и неким члановима српског Сената. О свом боравку у Србији и о сусретима са српским руководиоцима Пољев је оставио доста писаног материјала. То су, пре свега, извештаји и предлози које је упућивао адмиралу Чичагеву, тадашњем руском команданту на Дунаву. Не упуштајући се у разматрање ових белешака, може се констатовати да су све оне прожете изразима великих симпатија према Србима и да су испуњене уверењем у победу национално-ослободилачког покрета српског народа.

Белешке о Србији могу се наћи и у материјалима ондашњих дипломатских службеника и других службених лица, акредитованих при руским дипломатским мисијама у Кишињеву, Букурешту, Јашију и неким другим местима у Влашкој и Молдавији.

Једно такво сведочанство о Србији, читаоцима добро познато, изашло је 1810. године из пера Д. Н. Бантиш-Каменског у виду посебне књиге, под називом *Пуџешесивие в Молдавию, Валахию и Сербию Д.Б.К.М.*

Без сумње, то је била једна, за оно време, ретка књига, писана на основу сопствених утисака аутора. Као таква, изазвала је прилично интересовање руске, а касније и наше јавности, мада је на њен садржај убрзо после изласка из штампе, нарочито у другој половини прошлог века, стављено доста озбиљних примедба и, рекло би се, са доста разлога. Најоштрији критичар Каменског, односно његовог поменутог *Sborník filologický*, X, Praha, 1934—5, 111.—132.; *Korespondence Pavla Josefa Šafarika. Vydal V. A. Francov. Vzdíemné dopisy P. J. Šafarika s rusými učenci (1825—1861), část I, Nákladem České akademie věd a umění, Praha 1927.*; Љ. Стојановић, *Вукова љрејиска*, књига прва (државно издање), Београд 1907; *Вукова љрејиска*, књига друга (државно издање), Београд 1908; *истио*, књ. трећа, Београд 1909; А. Гавриловић, *Словенска љушовања*, Београд 1922; А. Ивић, *Архивска љраћа о јубословенским књижевним и културним радницима*, књига трећа 1780—1894, Београд 1932.; А. Ивић, *Архивска љраћа о српским књижевним и културним радницима 1740—1880*, Београд — Суботица 1926, Српска краљевска академија, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Друго одељење, књига II и др.

дела, био је познати руски научник, лингвист и фолклорист академик Александр Николајевич Пипин.

Васпитан под утицајем Бјелинског и Чернишевског, активни сарадник „Савременика” и истакнути представник културно-историјског метода у теорији књижевности, Пипин је, говорећи о оном делу из поменутог рада Каменског који се односио на Србију, подвлачио површност и одсуство схватања српских догађаја. За такву оцену Пипин је имао разлога, јер је веома брзо после појаве поменуте књиге постало јасно да је Каменски, као руски дипломатски курир, носећи у пролеће 1808. године дипломатску пошту Родофиникину, руском представнику у Србији и црквене твари митрополиту Леонтију, видео Србију, мање-више узгредно, а да је знатан део података изнетих у поменутој књизи добио посредним путем. Прецизном анализом Пипина утврђено је да су многе чињенице саопштене Каменским већ биле познате руској јавности. О догађајима у Србији, још пре Каменског, саопштавали су поједини руски листови, а највише московски лист *Весник Европы* и још неки други. Уосталом, о истим стварима о којима је писао Каменски писали су, пет до шест година пре њега, два истакнута руска *путошћеника*, о којима ће бити више речи — Андреј Сергејевич Кајсаров и Александр Иванович Тургењев.

Можда би се могло рећи да су средином 1841. у пратњи Вука Караџића, Србију посетили руски тајни саветник, Србин пореклом, Димитрије Књажевић (Кујашевић) и руски дворски саветник, иначе познати критичар, историчар и етнограф, Николај Иванович Надеждин.

Путовање по Србији, као уосталом и по неким другим јужно-словенским земљама, Надеждин је предузео само три године после повратка из сибирског прогонства, где се обрео због критике царске самовоље. У току овог путовања, Надеждин је 3. јула (21. јуна) 1841. године из Земун прешао у Београд да би одавде кренуо на пут по унутрашњости Србије. Пошто је обишао Крагујевац, Чачак, Студеницу, Карановац, Жичу, Крушевац, Ђуприју, Раваницу, Манасију, Пожаревац и Смедерево, Надеждин се, 18. јула исте године, вратио у Београд, да би већ следећег дана прешао у Земун чиме је његово петнаестодневно путовање по Србији било завршено. У путним белешкама и обимној преписци Надеждин је оставио доста података о Србији. Међутим, тешко је у тим подацима наћи нешто ново, неко дубље и систематизованије обавештење о Србији, нешто што је за руску публику било ново, па зато у овом чланку о Надеждину неће више бити говора.

Било је и других личности које су током прве половине прошлог века боравиле у Србији, али које неће бити поменуте у овом прилогу због тога што се не могу сврстати у ред оних људи који су се у пуном смислу речи могле означити као *путошћеници*. Зато се, између осталог, после излагања путовања по Србији Кајсарова и Тургењева, па до појаве у Србији нове групе руских *путошћеника* — Бођанског, Прајса и Срезњевског, тачније до описа њиховог путовања, појављује извесна временска празнина, коју је немогуће попунити а да се при том не одступи од основне концепције заступљене у овом прилогу, т. ј. да се у њему говори само о оним људима — *путошћеницима* — који су таквима

сматрани и у самој Русији и чији се боравак у Србији уклапао у оквире строго научне делатности, те је као такав и доприносио јачању научне и културне сарадње између српског и руског народа.

На крају ваља рећи да у чланку нису заступљени ни они руски *југословенци* који су путујући по Балкану писали о Србији, али који у њој нису били, па су своја знања о њој стицали преко других лица и извора.

*

До појаве руских *југословенца* у Србији долази у тренутку кад и српски и руски народ преживљавају процес културне обнове. У Русији, познато је, било је то време распада феудалних и развоја буржоаско-капиталистичких односа; време које је у историји руске националне културе означавало борбу између старог и новог, борбу између преживелог реакционарног и демократског културног исходишта. И мада је утицај званичне, црнототинашке и клерикалне културе у Русији још увек био прилично велики и снажан, ипак елементи напредне, заиста демократске народне културе, оне која је тих дана тако очигледно и убедљиво одражавала интересе најширих слојева народа, постајали су, очигледно, све присутнији, значајнији и свеобухватнији. Наговештавајући раскид са досадашњом ускогрудношћу у сагледавању националног бића и духа свога народа и у настојањима да укажу на њихове стварне изворе, носиоци те нове културе упиру своје погледе и преко националних граница; настоје да упознају, схвате и осмисле токове друштвених и духовних кретања међу народима сродним руском народу. У почетку, у доба Ломоносова, Болтина, Карамзина, Каченовског и других, то су само мисаоне опсервације настале на основи туђих искустава и сведочења или су под директним утицајем извесних словенских просветитеља и слависта — Добровског, Јунгмана, Ханке, Челаковског, Палацког, Шафарика, Колара, Потоцког, Француза Дифрена, Италијана Фарлатија, а међу њима и српских — Ј. Рајића, Д. Обрадовића и других, који су већ с краја XVIII века иступали у заштити својих националних језика, литературе и културе уопште и који су, пропацирајући идеју словенске узајамности, оставили иза себе бројне радове из области филологије, етнографије и историје словенских земаља.

Али, као што то увек бива, једном пробуђени интерес није могао бити задовољен само преузетим истинама, па ма колико оне биле велике. Наметала се потреба за дубљим, свестранијим и најнепосреднијим упознавањем са свим оним што је сачињавало живот словенског живља ван Русије, посебно оног на Балкану. Ово утолико пре, што се у живци свих заиста научних интересовања руских слависта налазила филологија. Паралелним проучавањем словенских језика они су настојали да реше питање порекла словенских народа, њихових језика и писмености, као и да одговоре на неке проблеме унутрашњег развоја руског друштва, да

схвате тенденције тог развоја и да укажу на могућности одређених демократских преображаја.³

Међутим, не треба сметнути с ума да се при том лични интерес и те како допуњавао ширим, друштвеним, посебно државним интересом, оним који је настојао на што потпунијем упознавању прилика и стања духова у овим крајевима. А не треба заборавити да је то било време непрекидног трагања за најцелисходнијом политичком концепцијом руског царизма на Балкану, а у оквирима његове источне политике — за концепцијом која се без сигурних параметара друштвено-економског, социјалног, културног и психолошког карактера, као и неких других, није могла ни замислити.

Међу првим руским путешственицима по Србији били су млади и талентовани руски научници Андреј Сергејевич Кајсаров и Александар Иванович Тургењев.

Према мишљењу истакнуте совјетске историчарке И. С. Достјан, намера да посете јужнословенске земље поникла је у главама младих научника за време њиховог школовања на Гетингенском универзитету, где је тада катедру историје, статистике и политике држао познати немачки историчар Август Лудвиг Шлецер.⁴ Занимљиво је да је Шлецер од 1761. до 1767. године у Петрограду предавао руску историју. Из Петрограда се преселио у Гетинген, где је на поменутој катедри остао све до смрти, 1809. године. Овде су млади научници Кајсаров и Тургењев, током школовања 1802—1804. године, слушали његова предавања.

Нема података о томе како су они реаговали на излагања свог професора, поготову ако се зна да је он и у тумачењу неких значајних питања руске историје, посебно настанка древне руске државе, неприкосновено стајао на позицијама реакционарних немачких историчара Г. З. Бајера и Г. Ф. Милера, који су за време свог бављења у Русији, током века, створили такозвану „норманску” теорију порекла старе руске државе.

Нема сумње да су и Кајсаров и Тургењев већ у Русији морали да се упознају са отпором на које је Шлецерово тумачење настанка руске државе наишло у редовима напредне руске интелигенције оног доба, посебно М. В. Ломоносова и, нешто касније, декабриста.⁴ Као што је познато, Ломоносов се, полазећи од непобитних историјских чињеница, енергично супротстављао „норманској” теорији, према којој су се, како формираше древне руске државе, тако и сви важнији догађаји у њеном економском, политичком и културном животу приписивали Норманима (Варјазима), тобоже културно и социјално-политички развијенијим од словенског становништва ондашње Русије.

³ Посебна пажња поклањана је проучавању порекла ћирилице и глаголице, а већ почетком XIX века били су положени темељи упоредне словенске филологије и разрађене граматике и речници појединих словенских језика.

⁴ *Общественная и частная жизнь А. Л. Шлецера, им самим описанная*. Превод са немачког, СПб, 1875.

⁴ М. В. Ломоносов, *Полное собрание сочинений*, т. 6, М.—Л., 1952.

Немогуће је предпоставити да млади руски научници, тако блиставо образовани, нису били упознати са учењем и другог немачког мислиоца и писца Јохана Готфрида Хердера, који је Шлецеровом учењу и „норманској” теорији супротставио своју историјску концепцију, у којој су словенски народи у светском историјском процесу приказани много објективније. Посебно су на Кајсарова и Тургејева морали да утичу Хердерови радови објављени у периоду између 1778. и 1779. године, у којима је био обухваћен фолклорни материјал, посебно поезија, многих народа, међу њима и словенских.⁵ Уосталом, овим радовима Хердер се и уврстио у ред првих слависта.

Различите позиције са којих су у тумачењу историје словенских народа полазили Шлецер и Хердер, као и различити резултати до којих су долазили у развоју својих концепција, несумњиво су изазвали многе дилеме код још неформљених младих научника, какви су били Кајсаров и Тургејев. Пут за њихово превазилажење они су нашли у једино могућној и правилној одлуци да до дефинитивних закључака дођу на основу сопственог искуства. У пракси, то је значило отиснути се на дуг и неизванестан пут по словенским земљама, посебно по словенском југу.⁶

И заиста, после краћег или дужег боравка у земљама Западних Словена, Кајсаров и Тургејев су, крајем септембра и у првој половини октобра 1804. године, пропутовали Хрватску, Славонију и Срем и стигли до Земуна, који се тада налазио на аустро-турској граници.

Тешко је утврдити колико су се Кајсаров и Тургејев задржали у Земуну, јер су, налазећи се у Срему, највећи део времена провели у Сремским Карловцима, у непосредним контактима са првацима војвођанских Срба и бројним посленицима науке и културе. Овде су, поред тога што су водили стручне разговоре, могли да добију потпуније информације о свим догађајима који су се тих дана одигравали у устаничкој Србији. Али, боравећи у Земуну и руковођени жељом да ступе у непосредни контакт са устаницима, Кајсаров и Тургејев илегално прелазе у Београд. Сусрет са устаницима Србима оставио је дубок утисак на младе *иуишесивенике*. Они се диве јунаштву устаника, називајући их „славјано-спартанцима”. Истовремено настоје да заинтересују руску јавност, како

⁵ На пример познати Хердеров рад, *Голоса народов в иеснях, 1778—1779 г.*

⁶ Ту своју жељу најбоље је изразио Кајсаров у једном од својих писама. Том приликом он је писао: „Рука в руку шел я по трудном пути сему вместе с моим верным и неутомимым в учении спутником г. Тургеневым. Чем далее углублялись мы в своих исследованиях, тем больше уверялись в истине, что русскому историкку нужно непременно короче узнать все отрасли плодovitого словенского древа, тем более возгоралось в нас желание видеть те народы, которые соединены с нами тесными узми родства, видеть те земли, которые были свидетелями их великих подвигов. Вместе были мы в Польше, Лузаци, Богемии, Венгрии, Среме, Славонии, Кроацции, Истрии, Каринтии и Карниолии и, если чем-нибудь могли воспользоваться в короткое время, обстоятельствами для исследований наших предназначенное, ничего мы не упустили.” О овоме види: Ю. А. Лотман, *Рукойсь А. Кайсарова Сравнительный словарь славянских наречий*. — Труды по русской и славянской филологии, т. 1. Ученые записки Гартуского университета, вып. 65. 1958.

⁷ *Письма и дневники А. И. Тургенева*, Спб., 1911.

би се више zaloжила за помоћ и подршку Србима.⁸ Ради тога, по повратку у Петроград, 1805. године, они раде на сређивању својих путних бележака у намери да их објаве у посебној публикацији. Стицајем околности, своју намеру нису остварили, те је њихове белешке, тек 1915. године, објавио В. М. Истрин.

Боравак А. С. Кајсарова и А. И. Тургејева у Србији био је веома кратак. Много више времена они су провели по осталим јужнословенским крајевима, али интересовање за догађаје у њој, њихово саосећање са страдањем и борбом српског народа за своје ослобођење, није остало без трага. Кајсаров и Тургејев су умели да из свог непосредног, краткотрајног, али зато садржајем веома богатог општења са Србима извуку неке веома значајне закључке, пре свега оне о узајамној условљености политичког, економског и културног препорода коме су тежили сви словенски народи, посебно они под туђинском владавином. Истина, опседнути словенском филологијом, главним предметом својих научних преокупација, чему су изузетно много допринели њихови сусрети са Лукијаном Мушицким и Доситејем Обрадовићем, а посебно као прагаоци на пољу културе и добро упознати са културно-просветним приликама у ондашњој Србији, Кајсаров и Тургејев су сасвим исправно сматрали да без свеобухватних и радикалних захвата у области народног просвећивања, Срби неће бити у стању да изврше ни културни препород. Али, исто тако, пре свега под живим утисцима свега што су видели и чули, морали су доћи (Кајсаров је у томе отишао даље) до сазнања да српском народу без националног, политичког и економског нема ни културног напретка. А да би се могло приступити просвећивању народа и да би се на тај начин створили услови за развој и умножавање културне баштине у приликама које су почетком прошлог века владале у Србији, посебно у односима између Срба и Турака, била је неопходна потпуна победа српске револуције. Кајсаров је ту револуцију схватао и свесрдно и искрено подржавао. Више од тога, и он и Тургејев су сматрали да је дужност Русије да Србија, као и свим другим још неослобођеним Словенима, у напорима за политичком, економском и културном еманципацијом, пружи пуну помоћ. Из тога су и произилазила њихова настојања да за српску и, уопште, словенску ствар заинтересују и ширу руску јавност. Међутим, у то доба, притиснути феудално-монархистичком реакцијом, широки друштвени кругови у Русији нису били није упознати са оним што се дешавало на Балкану, а самим тим нису били ни заинтересовани за бурне догађаје почетног периода српске револуције. У многим руским новинама и часописима у оно доба није се могла наћи готово ни једна реч посвећена збивањима јужно од Дунава и Саве, па су зато настојања Кајсарова и Тургејева да на њих скрену пажњу руских људи била још значајнија и драгоценија.

⁸ У писму своме оцу, Тургенева, поред осталог, пише: „Русском, которога и порода, и религија с ними соединяют, нельзя видеть их состояниие без внутреннего негодования . . . они еще держатся, но если не подать им руку помощи, то скоро и следов сербских в Турции не останется . . .” *Путешествие, А. И. Тургенева и А. С. Каисарова во славянским землям в 1804 г.*, под редакцией В. М. Истрина. ПГТТ, 1915, 53. Архив братьев Тургеновых, вып. 4.

Тешко је сада говорити о томе колико је стварно оваква делатност Кајсарова и Тургејева доприносила јачању интересовања руске јавности за догађаје у Србији. Политичка и дипломатска присутност Русије у овим крајевима, посебно са нарастањем српске револуције, снажније се у том погледу одражавала у свести руских људи, чинећи је осетљивијом за импулсе гигантског рвања једног малог, али храброг, а уз то и по много чему близког народа са једном великом и Русији непријатељском царвином. Па ипак, бразда коју су заорали ови млади научници, посебно у области славистике, дала је плодове. Научно интересовање за даљи развој славистике расте из дана у дан, а са њим и потребе све већег броја руских људи, научника (филолога, историчара и других), за непосредним пребивањем у овим крајевима и међу овим светом. Овде треба додати и намеру руског министарства просвете да руску славистику подигне на виши ниво и да на неке од руских универзитета доведе људе који би били носиоци ове гране науке.

Као што је познато, најпре се рачунало да се на катедре славистике доведу страни, већ афирмисани слависти, као што су били Шафарик, Челаковски и Ханка. Међутим, стицајем околности, ни један од ове тројице слависта није прихватио упућени позив. У таквој ситуацији, а већ се било зашло у тридесете године, руско министарство просвете мења план и одлучује да неколико млађих, талентованијих људи, које предложи руски универзитети, упуту ван Русије ради усавршавања у области славистике. Одазивајући се позиву министарства, Московски универзитет је изабрао Осипа Максимовича Бођанског, Петроградски — Петра Ивановича Прајса, Харковски — Измаила Ивановича Срезњевског и, нешто касније, Казански — Виктора Ивановича Григоровича.

Осим Григоровича, који је путовао по Македонији и Бугарској, остали су, поред других словенских земаља, посетили и Србију.

Први је кренуо на пут О. М. Бођански.⁹ Одлука о његовом путу потписана је у јесен 1837. године. Њом се предвиђало да Бођански, према плану који је сам саставио а министарство одобрило, проведе две године ван граница Русије. Касније му је боравак био продужен за још годину дана. Према том плану, веома опширном и детаљно разрађеном, Бођански је био предвидео да најпре посети Праг и тамо ступи у везу са Шафариком, Јунгом, Ханком, Чалаковским, Палацким и неким другим тада веома познатим чешким славистима. Из Прага Бођански је намеравао да настави пут за Беч, где је желео да се упозна са Копитаром и Вуком. Да би се упознао са Јаном Коларом, посетио би Пешту, а затим би се упутио у Штајерску, Корушку, Крањску, Хрватску, Трст па, после извесног бављења у Италији, обишао би Далмацију, Херцего-

⁹ Бођански Осип Максимович (1808—1877) био је један од оснивача славистике у Русији. Професор Московског универзитета. Рођен је у породици украјинског свештеника. Школовао се у Перејаславској духовној семинарији. Универзитет завршио 1834. године. Магистрирао 1837. Године 1850. изабран за члана Друштва историје и старине јужнословенских народа. Издавао је часопис *Чтения в Обществе истории и древностей российских*; И. И. Срезневский, *На иамять о Бодянском; Григоровиче и Прейсе, иервых преподавателей славянской филологии*, СПб 1878.

вину, Црну Гору, Босну, Србију, Бугарску и, на повратку, Славонију. Бођански је планирао да за време овог путовања ради на изучавању језика, живота и обичаја народа поменутих области. Уз план рада, Бођански је, као и остали руски путешественици, добио детаљна упутства шта све треба да ради и како да поступа за време путовања. У тим упутствима се, између осталог, говорило да је „предмет изучавања словенских наречја, у правом научном значењу, јоште мало одређен”, а „тешко је и наћи већи број научника, који су се по позиву посветили том важном предмету”. Зато му се обраћа пажња на сопствено и практично изучавање језика. „Путујући ма којим крајем — вели се ту даље — он је дужан пре свега старати се да прибави верну и детаљну карту тога краја”. Према тој карти треба да удеси своје путовање, па да походи све што је за тај крај карактеристично. Треба да посвети пажњу физичком положају, клими, изобиљу или оскудици у природним даровима, затим степену цивилизације, развићу радности итд., јер све то утиче на одржавање карактера народности. Треба да проникне у дијалект, у особине које одликују језик или наречје тог краја; да зађе у смисао и у дух народног песништва и у мелодију напева, да скупља предања и скаске, итд. Да би то постигао, најбоље би било да путује пешице, бирајући за то погодно време. Јер кад путник научник зависи од поште, од дилижанса или нечег сличног, онда кроз села и градове протрчава, не видећи што би иначе занимало његову научничку радозналост. А на страну то што има и таквих места куда мора пешице путовати ради самог предмета. Зато нека путник удеси распоред тако како ће у летње доба ићи по најмање испитаним крајевима, залазећи и под сељачки кров, како би се са сељаком спојио и речју и душом, и да од њега испита све што у њему „напомиње Словенина” и да добро уочи туђински утицај, који је у њему избрисао многе словенске црте. Зимско време, као мање пријатно за пут, треба да проведе у већим градовима као научним средиштима, где има библиотека и других научних збирки, где ће ухватити везу и створити познанства са ученим људима свога предмета, и помоћу свега средити сабрано градиво.

Због карактера чланка нећемо пратити читав овај дуги пут Бођанског, већ ћемо се задржати само на оном његовом делу који га је водио кроз Србију. Истина, о том путовању нема много података. Било је тешко чак утврдити када је ово путовање обављено, али је чињеница да је Бођански то учинио и да су његови сусрети са Србима, како у Србији тако и ван ње, дали одговарајуће резултате.

Бођански је кренуо на пут 14. октобра 1837. године и већ је 1. (13.) децембра исте године био у Прагу. Пошто је у овом граду провео читаву годину, почетком децембра 1838. стигао је у Пешту. Због болести, овде се задржао све до марта 1839, када је, према речима В. А. Францева, и планирао свој пут по Јужној Угарској и Србији.¹⁰ Међутим, ни у пролеће ни у лето 1839. године њега у Србији још није било. На основу оскудних

¹⁰ В. Францевъ, *Очерки по исторіи чешкаго возрожденія. Русско-чешские ученые связи конца 18 и первой половины 19 ст.*, Варшава 1902, 253.

података којима располажемо сазнајемо да је Бођански пуна четири месеца боловао и да је тек крајем октобра 1839. године стигао у Србију.¹¹

У Србији, а према ономе што се са сигурношћу зна, у Београду, Бођански је боравио око два месеца, током новембра и децембра, да би око нове године, заједно са Симом Милутиновићем, прешао у Срем а одатле отишао у Загреб.

Не постоје подаци о томе шта је све Бођански радио за време свог боравка у Београду, али је познато да је овде успоставио много пријатељских веза, посебно са Симом Милутиновићем, кога је знао још из периода свог бављења у Пешти. Штавише, на инсистирање Бођанског, српско намесништво је 1. децембра 1839. године поставило Милутиновића за „директора нормалних школа”, са седиштем у Београду.

Свој боравак у Београду, посебно у Срему, Бођански је искористио за упознавање са старим српским рукописима и књигама. На основу тих и неких претходних истраживања, а и каснијих, Бођански је написао више значајних и занимљивих радова и издао неколико старих словенских текстова и тиме, у ствари, први трасирао пут упоредном проучавању словенских дијалеката и словенских граматика.¹²

Међу најзначајније руске путештвенике по Србији убраја се чувени филолог Измаил Иванович Срезњевски.¹³ Као изабраник Харковског универзитета, Срезњевски је кренуо на пут по словенским земљама 17. септембра 1839. године, а у Харков се вратио готово тачно после три године путовања, 23. септембра 1842. године. За то време обишао је многе словенске земље и крајеве, а међу њима готово и целу Србију.

Боравку Срезњевског у Србији претходило је више његових сусрета са многим истакнутим Србима. Пре свега, он је још у време бављења у Бечу, почетком 1840. године, успоставио веома блиске и пријатељске везе са Вуком Караџићем, кога је, заједно са Већеславом Ханком, стављао испред свих других словенских научника, коме се клањао за самониклост и богатство духа и кога је с правом сматрао својим учитељем. Вук му је помагао у изучавању српског језика и српске историје. Време проведено са Вуком, Срезњевски је називао „незаборављеним”. О сусретима са Вуком, а они су били и чести и веома садржајни, Срезњевски је оставио много материјала, посебно у добро познатој Вуковој биографији.¹⁴

¹¹ И. И. Срезневский, *op. cit.*; Н. Барсуков, *Жизнь и труды М. П. Попова*, кн. 1—22, СПб, 1888—1910; И. В. Ягич, *Энциклопедия славянской филологии*, т. 1, СПб, 1910; Р. Ј. Šafarik, *Sabrane spisy*, 1-3, Praha 1862—65; Ђ. С. Ђорђевић, *Сима Милутиновић*, 1893; А. Гавриловић, *Словенска путовања*, Београд 1922.

¹² *О народной поэзии славянских племен*, 1837; *Кирилл и Мефодий. Собрание памятников*, 1863 и др.

¹³ Срезњевски Измаил Иванович (1812—1880), чувени руски филолог. Професор Харковског (од 1842) и Петербуршког (од 1847) универзитета. Први у Русији доктор словеноруске филологије. Објавио је много радова из области историје руског језика, историје старословенског језика, историје старе руске литературе, палеографије, археологије, библиографије, методике предавања језика и других области. Ученици Срезњевског били су Н. Г. Чернишевски и Н. А. Доброљубов. Срезњевски се сматра оснивачем петербуржских слависта.

¹⁴ Измаил Иванович Срезњевски, *Вук Стефановић Караџић*, Српски књижевни гласник, Београд 1937, кн. LII, бр. 5. Прештампано у књизи *Вукових Изабраних дела*, Народна књига, Београд 1960; *Пушњевыя ишьяма И. И. Срезневскаго къ матери еѳо Елены Ивановны Срезневской*, 1839—1842, Живая старина, вып. 1—3, С. — Петербург 1893.

Уз Вукову помоћ, Срезњевски је разрадио план боравка у Србији, па и у осталим земљама словенског југа, а већ 27. фебруара 1841. године кренуо је на пут. У току наредних седам месеци он је, крећући се из Беча, па преко Граца, Марибора, Птуја, обишавши пределе Карантанских Алпа, стигао до Вараждина. Одавде, пут га је водио у Загреб где је стигао 14. марта и одмах се сreo са Људевитом Гајем, Савом Текелијом, Станком Вразом и другим хрватским и српским виђенијим представницима.

После двонедељног боравка у Загребу, Срезњевски је кренуо даље и већ априла, преко Новог Места, стигао у Љубљану. Неколико следећих дана боравио је у Словенији, где обилази Крањ, Целовац и нека друга места, да би се 1. маја нашао у Горици. Пошто је посетио Постојну, отишао је у Трст. Овде се поново среће са Вуком и са својим земљаком Петром Ивановичем Прајсом, такође руским славистом и путешествеником по словенским земљама. Са Прајсом је Срезњевски крајем маја кренуо на пут по Истри и Далмацији. Посетили су и нека далматинска острва, да би 11. јула ступили на тло Црне Горе. После неколико дана проведених у Црној Гори и у непосредним контактима са владиком Петром Петровићем Његошем, Срезњевски и Прајс кренули су на обратни пут, према Ријеци, Карловцу и Загребу, где су стигли 10. августа 1841. године. Тиме је био завршен први део пута Срезњевског по земљама словенског југа.

После краћег одмора у Загребу, где се у међувремену сreo и са Јанком Коларом, Срезњевски је 17. септембра кренуо на други део путовања; пут га је сада водио преко Славоније и Срема према Србији. Уз пут, негде око Шишатовца, Срезњевски је у даљини, преко сремске равнице и Саве, први пут угледао Србију.¹⁵

Наредна два дана Срезњевски је прошао кроз Митровицу, Руму и Ириг, обишао манастире Опово и Гргетег и неколико часова прегледао књиге у библиотеци манастира Крушедола, да би 28. септембра, ујутру, стигао у Карловце. Овде се састао са директором карловачке гимназије Гершићем и цело вече провео међу члановима породице Јована Хаџића (Милоша Светића). Истог дана посетио је Варадин и Нови Сад, где се упознао са директором новосадске гимназије и уредником „Бачке Виле” Петром Јовановићем, као и са др. Јанком Шафариком.

Тридесетог септембра Срезњевски је стигао у Земун, одакле је одушевљено посматрао Београд. Већ много раније Срезњевски је решио да посети овај српски град, па је сада одлучио да ту своју намеру и оствари.¹⁶

Првог октобра 1841. године, у пратњи три војника и два чиновника пратиоца, Срезњевски је чамцем прешао на десну обалу Саве. Тако је

¹⁵ Описујући тај тренутак, Срезњевски саопштава мајци: „Пут води по равници, лево су фрушкогорски огранци, а десно и напред простире се огромна равница, позната под именом Равнога Срема. Далеко се надесно, преко Саве, виде српске горе Цер и Ваљево(!).”

¹⁶ „Нисам могао не пристати — писао је Срезњевски мајци — и то радо, да тим десетодневним затвором (ради преласка у Београд Срезњевски је морао да у карантину проведе десет дана. — Прим. аутора) платим путовање по Србији, у толико пре што имам шта да радим и за то време, нити ће ти дани за мене бити изгубљени”.

отпочело његово путовање по Србији, земљи о којој је толико дуго маштао, па му је сада све то изгледало као остварење лепог сна.

Пошто се искрцао на српској обали под Београдом, Срезњевски је, у пратњи неког момка Србина, најпре потражио руског конзула. Руски конзул у Београду био је тада Герасим Васиљевич Вашченко. Конзул га је примио срдачно, задржао га на ручку и наредио да му се у граду потражи стан. После подне пошли су у куртоазну посету Јеврему Обреновићу, ондашњем управитељу Београда. Како Јеврем није био код куће, примила их је Јевремова жена. Затим су Срезњевски и Вашченко посетили Димитрија Тирола, који га је затим провео кроз Београд, показујући му знаменитости града.

Следећег дана Срезњевски је опет посетио дом Јеврема Обреновића и дуго са њим разговарао, а затим обишао неке важније чиновнике и београдску штампарију.

Трећи дан боравка Срезњевског у Београду био је веома напоран, али испуњен занимљивим догађајима, сусретима и разговорима. Најпре је у пратњи руског конзула посетио турског пашу и са њим дуго разговарао. Паша се распитивао, на француском, а и на турском (Вашченко је говорио турски, па је Срезњевском преводио пашине речи) о циљевима његовог путовања, а интересовао се и за проблеме филологије.

Кад су завршили посету паши, Вашченко је повео Срезњевског кнезу Михаилу Обреновићу.¹⁷ Са кнезом, поред осталог, говорили су о забавама и позоришту, за које се кнез у то време веома много интересовао. Опростивши се од кнеза, посетили су кнегињу Љубицу.¹⁸

После ових посета били су на ручку код Јеврема Обреновића. При крају ручка, у Јевремовом стану појавио се кнез Михаило, са којим је Срезњевски још неко време провео у разговору.

У Београду је Срезњевски, пре него што је кренуо у унутрашњост Србије, провео пуних седам дана. За то време он је обишао неке основне школе и Лицеј и два пута посетио и министра просвете. Срезњевски се срео и са неким другим Београђанима. Све га је интересовало, пажљиво је разгледао и слушао, а оно што је видео и чуо брижљиво је бележио. У писмима мајци, Срезњевски описује људе, њихов изглед, обичаје и понашање, али даје и слику вароши и тврђаве. Штавише, прави и одређене скице и нацрте, што је, уосталом, потпуно било у складу са инструкцијама које је добио од министарства просвете пред полазак на свој дуг пут.¹⁹

¹⁷ Срезњевски пише о кнезу: „Висок, леп, не особито здрав младић, мало образован али врло добар”.

¹⁸ Кнегињу Љубицу Срезњевски је овако окарактерисао: „Умна старица, и ако проста”.

¹⁹ О Београду Срезњевски пише: „У вароши су улице криве, доста уске, кућице прилично сиромашне, већином дрвене, а има и неколико нових и лепих. Цамија је пуно, цркава — само једна али споља изгледа прекрасна. Другог језика сем српског готово је немогућно чути. Међу тим виши кругови почињу говорити руски. Вашченко и жена му говоре српски, а Срби, кад с њима разговарају — руски . . .”

По свему судећи, Срезњевски је Београд напустио 8. октобра ујутро. Пут га је водио према Крагујевцу. Но, на овом путу није био сам. Пратио га је чиновник министарства унутрашњих дела С. Милодраговић, а пратњу му је доделила српска влада да би му обезбедила најбоље услове путовања и бављења у унутрашњости земље.³⁰ Српска влада је сносила све трошкове боравка Срезњевског у Србији.

На путу из Београда, Срезњевски је прошао кроз Сопот, Жабаре и Лужницу и, заједно са својим пратиоцем, 9. октобра ујутро, стигао у Крагујевац, српску престоницу, у којој је, по његовим речима, „Милош царовао као султан у Цариграду”. Са ове деонице пута Срезњевски је написао два писма, у којима на веома жив и сликовит начин описује пределе кроз које је пролазио, људе које је том приликом сретао и обичаје на које је наишао.³¹

Срезњевског је у Крагујевцу дочекао помоћник начелника, па је са њим и Милодраговићем разгледао чаршију. Том приликом обишли су пијацу и посетили једну угледнију крагујевачку кућу, чији је план и распоред простотија уцртао у своје друго писмо, које је писао и послао мајци из лужничке механе. У овом писму детаљно описује кнежев конак, а спомиње Лепеницу и цркву са дрвеном папертом.

После подне истога дана, Срезњевски је са пратњом напустио Крагујевац и кренуо према Крушевцу, где је стигао 12. октобра. Овога пута, пут их је водио преко Бање и неког села које је он називао „Залагојевац”. Штавише, из поменутог села Срезњевски је послао своје треће писмо са пута по Србији.³²

У Крушевцу је разгледао развалине куле царице Милице и цркве Лазарице, после ручка посетио је секретара суда и продужио пут према Алексинцу. У овом граду провео је само један дан. Овде је на њега највећи утисак оставио карантин, који је, како сам каже, „прекрасно устројен”, као они код Брода или Митровице. Занимљива су и запажања Срезњевског о начину опкођења домаћина према госту.

³⁰ Нешто пре Срезњевског, по Србији је путовао познати руски критичар, историчар и етнограф Николај Иванович Надеждин, који се жалио на многе незгоде које је имао на том путу, па је српска влада, не желећи да се то исто догоди и Срезњевском, предузела одговарајуће мере, међу којима је била и она да се Срезњевском додели пратилац.

³¹ У његовом првом сачуваном писму из Србије, писаном у лужничкој кафани близу Крагујевца, налази се и овакав текст: „Србија је прекрасна земља; поља плодна, шуме много, виногради, рогата стока, овце, свиње добро ужирене, свега у изобиљу — а по друму наилазите само на механе, док су села подалеко разбацана, кућица овде, кућица онде; рекао би човек да у овој земљи и нема народа а међутим у Србији живи милион душа! Ово је склањање света без сумње последица турског владања. И по механама се види да су земљом до скоро владали Турци: оне су постројене на турски начин, без столова и столица, без ножева и виљушака, и — нарочито — без женскиња. У механи се могло добити вино, пилеће месо, хлеб, јаја, кава, сир, а ређе и млеко”.

³² У овом писму Срезњевски саопштава како је једном дечаку и једној девојчици дао нешто пара зато што су му помогли да пронађе преноћиште и да је дечак, загледајући новац, упитао: шта је то? На основу тога Срезњевски закључује да овде новац мало познају, али да су зато природна богатства „изумителна”.

Даље је пут водио Средњевског према Бањи. Одавде је послао четврто писмо, у коме саопштава о лековитости овдашњих вода, у којима се и сам купао. Пошто је преноћио у Милошеву конаку, Срезњевски је рано ујутру преко Ражња и Шупељка, кренуо према Параћину и Ђуприји. Са овог дела пута Срезњевски саопштава многе појединости, које знатно доприносе упознавању прилика у Србији. Говори о томе колико је стакло ретко у Србији, о устројству мензулана које овде замењују пошту, о новом мосту на Црници, о богатству Параћина, итд.

Пошто је дошао у Ђуприју, заједно са окружним начелником и командиром ескадрона обишао је варош и разгледао касарну и коњушницу.²³ Веома пажљиво разгледао је остатке некадашње тврђаве и слушао приче о римском цару Трајану. И опет, посебно се задржао на опису неких народних обичаја. У писму мајци саопштава да станује у соби испуњеној мирисом дуња (објашњава шта је дуња), које су поређане на полици по свој соби у полукруг, а с њиховим мирисом меша се мирис смиља, кадифице и другог растиња.

Из Ђуприје Срезњевски је отишао у Раваницу да види развалине Лазаревог и Обилићевог двора. У свом писму помиње и трећи двор — двор Вука Бранковића, за који вели да је уништен.

Посматрајући ове објекте древне старине, Срезњевски пише: „Особито се осећање јавља у човеку кад гледа ове остатке старина о којима народ пева у песмама”. Истовремено помиње стари живопис и пејину, која по причању, допире до Црне Реке.

Сутрадан обилази Манасију, чији је укупан „вид поразитељан”. А још је веће изненађење кад се ступи унутра: дворови тако велики као да су нови. Највећа је Деспотова кула. У цркви се лепо виде остаци живописа и турског варварства: на дрвеном иконостасу свега су четири иконе.

Касно по подне Срезњевски је кренуо за Свилајнац, али је стигао само до села Луковица, где је и заноћио у некој угледној сеоској кући. У Свилајнац су стигли тек сутрадан, да би, после одмора и ручка, наставили прекрасним путем према Пожареvcу и Смедереву. Уз пут је преноћио у Влашком Долу, да би на ручак стигао у Пожаревац.

После краћег задржавања ради одмора, Срезњевски је продужио за Смедерево. Из Смедерева је послао последње писмо из Србије. Овде, у Ђурђевом граду, разгледао је стару тврђаву, за коју каже да има деветнаест кула, али да су све у рушевинама. Извесно време провео је посматрајући Дунав, затим је обишао чаршију и увече се спремио за последњу етапу свог путовања по Србији.

Рано ујутру, 20 октобра, Срезњевски напушта Смедерево и истог дана увече стиже у Београд. Одмах по доласку посетио је Вапценка да би у разговору са њим, износио му утиске о свом путу, остао до касно у ноћ. Сутрадан, заједно са њим, посетио је министра полиције, затим

²³ Срезњевски саопштава и неке податке о српској војсци. „Сва коњица Србије (260 људи) састоји се из улана у Београду, Крагујевцу и Ђуприји. Официри су учили у Русији, у новоруским војним заводима. Одело је савршено руско...”

министра просвете, кнеза, митрополита, Јеврема Обреновића и генерала Даниловића, који је у руској служби провео више од педесет година.

Срезњевски је обишао и нека друга службена лица, са свима се опростио, да би 22. октобра, заједно са Тиролом и Милодраговићем, опет у чамцу, прешао Саву и стигао у Земун. Тиме је његово тронедељно путовање по Србији било завршено. Кратко, али богато садржајем, оно је послужило. Срезњевском да боље и потпуније него било ко пре њега упозна ону земљу и оне људе које је тако страсно желео да види и доживи.

Касније, у својим писмима Ханки и сумирајући неке своје утиске са недавног пута по Србији, посебно о издавачкој делатности у њој, Срезњевски је помињао неке књиге које су изашле из штампе: *Зборник закона и уредаба*, затим *Посѣјанак словенских слова* од А. Драгосављевића, књигу за коју каже да је „за Србију врло знаменита, али (да) се ни аутор није свуда једнако држао Вукова правописа“; поменуо је још *Начелни основи полицје* од Ј. Рајића, *Голубицу III*, *Народни Срб. Ојласишељ* год. I св. 1 и неке друге књиге за које каже да су мање значајне, да би на крају констатовао: „Мора се желети да се у Србији јави човек, који би — имајући утицаја и на државну управу, а познавајући и прилике — могао управљати током литературе. Желети је да Учено Друштво, које се сад оснива у Србији, ради за праве потребе српске литературе. А време је размислити и о простом народу: знање, читање и воља за то изванредно се брзо шире, јер општине саме себи подижу школе, а књига за народ уопште нема — управо нема ниједне!“

Пошто је завршио своје путовање по словенском југу, неколико месеци после обиласка Србије, Срезњевски је заузео катедру славистике на Харковском универзитету. У приступном предавању, у јесен 1842. године, он се још једном осврнуо на своје незаборавно путовање по словенском свету и по Србији. Без сумње, ова путовања створила су му неисцрпне могућности за даљи рад у области развоја славистике.

Истовремено када и Срезњевски, по југословенским земљама путовао је и Петар Иванович Прајс. Штавише, њих двоје су заједно, током пролећа и лета 1841. године, пропутовали Истру, Далмацију и Црну Гору, да би се, коначно, у Загребу, 17. септембра исте године, дефинитивно растали. Срезњевски је, као што смо напоменули кренуо на пут према Србији, док је Прајс, због болести, морао извесно време да остане у Загребу.

Пошто се опоравио од болести, пре него што је кренуо у Србију, Прајс је у Загребу интензивно радио на остварењу програма који је саставио још у Петрограду. Пре свега, успоставио је веома блиске везе са Гајем, који му је свесрдно ставио на располагање своју богату библиотеку. Затим је, поред осталог, преписао Винодолски и Трсатски законик. И тек пошто је обавио мноштво других послова, Прајс је одлучио да крене у Србију. Деветог новембра он о томе обавештава Срезњевског: „Идем ове недеље — пише Срезњевском — и мислим ускоро бити у Земуну“.²⁴ Истина, Прајс је свестан да је, после Вука, њему мало остало

²⁴ Письма П. И. Прейса М. С. Кушорѣ, И. И. Срезневскому, П. О. Шафарыку, *Куришайу и друі*. (1836—1846), Живая старина, вып. 3, С. — Петербургъ 1891.

за прикупљање лексичке и друге грађе, па мисли да би му у том погледу Бугарска пружила више могућности, али ипак жели да види Србију и уради оно, што се још може урадити.²⁵

Није нам познато када је Прајс кренуо за Србију. Штавише, Јагић у својој *Историји Словенске Филологије* изражава сумњу у то да је Прајс био у Србији. Међутим, у неким својим писмима, упућеним Срезњевском и Глигорију Возаревићу, Прајс отклања сваку сумњу у вези с тим.

Тако, на пример, у писму Срезњевском, писаном 26. јануара 1843. године из Петрограда, Прајс, поред осталог, обавештава Срезњевског да ће му о Србији касније писати детаљније. Да није био, у Србији свакако да не би ни био у стању да о њој, тачније о догађајима који су је тих дана потресали, било шта, а камо ли детаљније напише. Из писма се види да Прајс мисли на догађаје у вези са променама које су се десиле на српском престолу.

У писму Глигорију Возаревићу, које је послао из Варшаве 21. јула 1843. године, Прајс је још одређенији у односу на свој боравак у Србији. У том писму, које је писано на српском језику, Прајс, поред осталог, пише: „Чуо сам да после мог одласка у фебруару 1842. године, доста књига изашло је у Београду”, па моли да му се све те књиге пошаљу, па чак и разни прогласи, листићи, стихови итд., „једном речју: све, што се тиче историје и књижевства српскога, особито што се тиче последњих догађаја”.²⁶

Пошто је затим набројао српске књиге којима располаже, као и оне које би желео да има, Прајс завршава писмо речима: „Поклон од мене вашој многопоштованој супруги и свим кога сам имао срећу познати у Београду. Са zgodном приликом имам вам нешто послати и за Голубицу”.²⁷

После овога, отпада свака сумња у вези са боравком Прајса у Београду. Нажалост, мало је материјала који би нам пружили могућност да о том његовом боравку сазнамо нешто више. Међутим, ако не знамо колико је Прајс боравио у Београду и шта је све радио, зна се да је бораваћи у Београду успоставио везе са многим истакнутим Београђанима оног доба. Из његових писама се види да је био у прилично блиским односима како са Возаревићем тако и са неким другим личностима — Милошем Поповићем, Симом Милутиновићем, Јованом Хаџићем, Ђорђејем Бранковићем и неким другим.

У својим писмима Прајс помиње Божића и Павловића. Овај последњи је, по речима самога Прајса, „син старог проте у Шабцу”, што намеће мисао да је Прајс, можда, осим Београда посетио и нека друга места у Србији, а међу њима и Шабац. Даља истраживања пружиле нам више материјала о томе.

Свој боравак у Београду, а посебно своје познанство са Вуком Караџићем, Прајс је искористио за своје студије у области језика, исто-

²⁵ *Истио*.

²⁶ *Истио*.

²⁷ *Истио*.

рије и фолклора српског народа. О томе најбоље сведочи грађа Прајса за студију *О вјској народној ђоезији Срба*.²⁸

Иначе, како је још 1892. године писао В. Ламански, у летописима словенске науке Прајсу „с правом припада часно место. У историји словенистике, по времену и по научној спреми, по дару и по заслугама, Прајс стоји напоредо с Добровским, Востоковим, Копитарем и Шафариком . . . он се у Русији јавља и као први одлични истраживач словенских старина”.²⁹

★

Посматрано у целини, путовања руских научника по Србији у првој половини прошлог столећа, мада краткотрајна, имала су вишеструк значај. Она су пружила сјајне могућности руским научницима а, преко њих и њихових радова, и широј руској јавности, да се ближе и детаљније упознају са историјом, привредом, фолклором, етнографијом и, уопште, културом балканских народа; да у читавом историјском развоју словенског југа уоче, како посебне, специфичне црте и правце тако и све оно што је за словенске народе било заједничко и што их је чинило блиским.

Путовањима руских научника по Србији омогућени су непосредни контакти са истакнутијим српским научним и културним посленицима, посебно са Вуком, кога су сматрали „најбољим, најљубазнијим и најумнијим човеком на свету”. Самим тим дат је допринос популаризацији и проширењу сфере утицаја српске науке и културе и њених достигнућа и ван граница мале Србије.

Посебно значајна била су путовања руских научника по Србији за даљи развој славистике као научне дисциплине, за развој њених појединих грана, посебно филологије.

РУССКИЕ ПУТЕШЕСТВЕННИКИ В СЕРБИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Резюме

В своей статье автор знакомит читателей с поездкой по Сербии, в первой половине прошлого века, русских учёных — А. С. Кайсарова, А. И. Тургенева, О. М. Бодянского, И. И. Срезневского и П. И. Прайса; показывает их интересование за историю, фольклор и, прежде всего, язык сербского и других славянских народов; раскрывает связи русских путешественников с выдающимися деятелями сербской науки и культуры, и указывает на значение этих связей, как с точки зрения междусобных научных и культурных взаимоотношений, так и с точки зрения дальнейшего развития славяноведения, как отдельной и весьма важной грани науки.

²⁸ О томе најбоље сведочи грађа Прајса за студију *О вјској народној ђоезији Срба*, Архив Лен. Отд. АН СССР, ф. 106, оп. 1, ед. хр. 99, 100.

²⁹ *Письма П. И. Прейса . . .*

